

ANALIZA SPOLJNOTRGOVINSKE RAZMENE PRERAĐIVAČKE INDUSTRIJE¹

Aleksandra Branković²
Elena Baranenko³

Apstrakt

U radu su analizirane glavne karakteristike spoljnotrgovinske razmene prerađivačke industrije Srbije u periodu 2001-2012. godine. Posebna pažnja je posvećena analizi promena koje su nastupile nakon otpočinjanja globalne ekonomske krize, kako bi mogao biti pružen uvid u njene neposredne posledice. U cilju što potpunijeg sagledavanja tendencija, kao i nastalih promena u okviru spoljnotrgovinske razmene dobara prerađivačke industrije u navedenom periodu, analizirane su dinamika i struktura izvoza i uvoza, kako prema sektorima Standardne međunarodne trgovinske klasifikacije, tako i prema ekonomskoj nameni proizvoda. Analiza pokazuje da je tokom posmatranog perioda došlo do poboljšanja nekih pokazatelja spoljnotrgovinske razmene prerađivačke industrije, ali da glavni problemi ostaju visok nivo deficita i nezadovoljavajuća struktura izvoza.

Ključne reči: *Srbija, prerađivačka industrija, izvoz, uvoz*

¹ Ovaj rad je deo istraživačkih projekata pod šiframa 47009 (Evropske integracije i društveno-ekonomske promene privrede Srbije na putu ka EU) i 179015 (Izazovi i perspektive strukturnih promena u Srbiji: Strateški pravci ekonomskog razvoja i usklađivanje sa zahtevima EU), finansiranih od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

² Aleksandra Branković, master, istraživač-saradnik, Institut ekonomskih nauka, Beograd. E-mail: aleksandra.brankovic@ien.bg.ac.rs.

³ Elena Baranenko, master, istraživač-saradnik, Institut ekonomskih nauka, Beograd; student doktorskih studija fakulteta Međunarodnih odnosa Ekonomskog Univerziteta u Pragu, Češka Republika. E-mail: elena.baranenko@ien.bg.ac.rs.

UVOD

Uprkos nepovoljnom položaju industrijskog sektora, industrijski proizvodi su već niz godina najzastupljeniji u srpskom izvozu, što upućuje na zaključak da bi razvoj prerađivačke industrije u velikoj meri mogao doprineti kako smanjenju deficita trgovinskog balansa, tako i privrednom rastu uopšte. Međutim, struktura izvoza prerađivačke industrije je nepovoljna, jer u njoj dominiraju proizvodi s niskom dodatom vrednošću, pre svega metali, hemikalije i prehrambeni proizvodi (World Bank, 2011, str. 34).

Autori su glavni fokus svog rada usmerili na analizu spoljnotrgovinskih performansi u oblasti prerađivačke industrije. Sagledavanjem osnovnih tendencija vezano za dinamiku i strukturu pre svega bi trebalo da se istaknu osnovne promene, ali i problemi, koji su karakterisali spoljnotrgovinsku razmenu tokom prethodnih nekoliko godina. Analizom je obuhvaćen vremenski period od 2001. do 2012. godine, uz poseban osvrt na 2007. i 2009. godine radi procene uticaja globalne ekonomske krize. Struktura spoljnotrgovinske razmene proizvoda prerađivačke industrije se posmatra prema sektorima SMTK (*Standard International Trade Classification- SITC*) i prema ekonomskoj nameni proizvoda po metodologiji EU, što omogućava kompleksniji uvid u promene učešća pojedinih sektora, respektivno grupa proizvoda u izvozu i uvozu.

Rad je strukturisan na sledeći način. Najpre se daju metodološke napomene, gde se objašnjava koji podaci i koji izvori podataka su korišćeni, kao i preračunavanja koja su autori izvršili. Nakon toga, prikazan je pregled opštih tendencija spoljnotrgovinske razmene proizvoda prerađivačke industrije. Slede analiza kretanja vezano za najznačajnije grupe proizvoda (prema Standardnoj međunarodnoj trgovinskoj klasifikaciji), kao i analiza koja se odnosi na kapitalne proizvode i robu široke potrošnje. Na kraju je dat sažetak najznačajnijih zaključaka koji proističu iz izvršene analize.

METODOLOŠKE NAPOMENE

U radu su korišćeni podaci Republičkog zavoda za statistiku o robnom izvozu i uvozu. Podaci su preuzeti iz saopštenja pod oznakama ST-12 i ST-13, i iz on-line baze podataka (<http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/public/ReportView.aspx>). Korišćeni su podaci izraženi u evrima. Za godine za koje podaci izraženi u evrima nisu javno dostupni, preuzeti su podaci izraženi u dolarima, a zatim je izvršeno preračunavanje u evre, na osnovu prosečnih godišnjih srednjih kurseva Evropske centralne banke (preuzeto sa web strane <http://sdw.ecb.europa.eu/>). Kako bi mogle da se prate realne promene tokom vremena, izvršeno je deflacionisanje vrednosti izraženih u tekućim evrima. U tu svrhu korišćen je harmonizovani indeks potrošačkih cena u evrozoni, a vremenska serija podataka preuzeta je iz on-line

baze podataka Evrostata. U skladu s tim, u tekstu će se, ako nije drugačije napomenuto, podrazumevati da se govori o realnim pokazateljima.

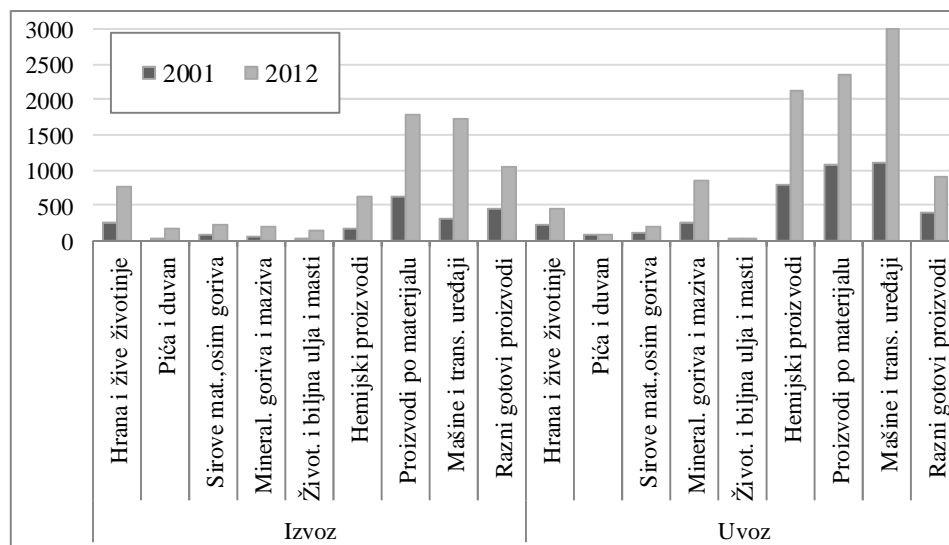
Analizirani su podaci o robnoj razmeni klasifikovani prema Nomenklaturi namene industrijskih proizvoda i prema grupama proizvoda Standardne međunarodne trgovinske klasifikacije (SMTK, rev. 4). Podaci prema grupama proizvoda se odnose samo na proizvode prerađivačke industrije, a izdvojeni su iz podataka klasifikovanih po Nomenklaturi statistike spoljne trgovine (NSST) Republičkog zavoda za statistiku korišćenjem tabela usaglašenosti između Standardne međunarodne trgovinske klasifikacije i Klasifikacije delatnosti, koje su dostupne na webstranici Evrostata (http://ec.europa.eu/eurostat/ramon/reasons/index.cfm?TargetUrl=LST_REL). Zbog toga će se u delovima rada u kojima se analiziraju podaci po grupama proizvoda, ukoliko nije drugačije naglašeno, podrazumevati da su obuhvaćeni samo proizvodi prerađivačke industrije. Podaci klasifikovani prema delatnostima nisu korišćeni, iz dva glavna razloga. Prvo, usled stupanja na snagu novog Zakona o klasifikaciji delatnosti 2010. godine, podaci zaključno s 2008. godinom nisu u potpunosti uporedivi s podacima koji se odnose na period počev od 2009. godine. Drugo, javno dostupni podaci su dezagregirani do nivoa oblasti klasifikacije delatnosti, zbog čega ne pružaju mogućnost da se izvrši dublja analiza strukture razmene prerađivačke industrije.

OPŠTE TENDENCIJE SPOLJNOTRGOVINSKE RAZMENE PRERAĐIVAČKE INDUSTRIJE

Jedna od najvažnijih karakteristika ukupne robne razmene Srbije jeste da je vrednost izvoza značajno niža od vrednosti uvoza. Navedena karakteristika je izražena i u slučaju proizvoda prerađivačke industrije. Naime, u 2012. godini vrednost uvoza proizvoda prerađivačke industrije bila je za oko 50% viša od vrednosti izvoza. Iako se može oceniti da je ovakav odnos nepovoljan, u odnosu na početak 2000-ih ostvareno je poboljšanje, s obzirom da je 2001. uvoz bio dvostruko vredniji od izvoza, a 2004. čak i više nego 2,5 puta. Tendencija smanjenja disproporcije između vrednosti izvoza i uvoza je rezultat niske baze u 2001. godini, kao i činjenice da su stope rasta izvoza uglavnom bile više od stopa rasta uvoza, tako da se stopa rasta spoljnotrgovinskog deficita poslednjih godina smanjila. S druge strane, međutim, uprkos tome što se stopa rasta deficita smanjivala, on je ipak porastao u toku posmatranog perioda, i to za oko 60%.

Spoljnotrgovinska razmena proizvoda prerađivačke industrije je, mereno stalnim cenama, značajno porasla u 2012. u odnosu na 2001. godinu, i to izvoz 3,5 puta, a uvoz gotovo 2,5 puta. Realno povećanje vrednosti izvoza i uvoza je ostvareno u gotovo svim sektorima SMTK (Grafik 1). Izuzetak je proizvodnja *pića i duvana*, gde je tokom posmatranog perioda došlo do smanjenja vrednosti uvoza, ali je zato vrednost izvoza više nego udesetostručena.

Grafik 1. Spoljnotrgovinska razmena proizvoda prerađivačke industrije po sektorima SMTK, mil. EUR, stalne cene (2005=100)



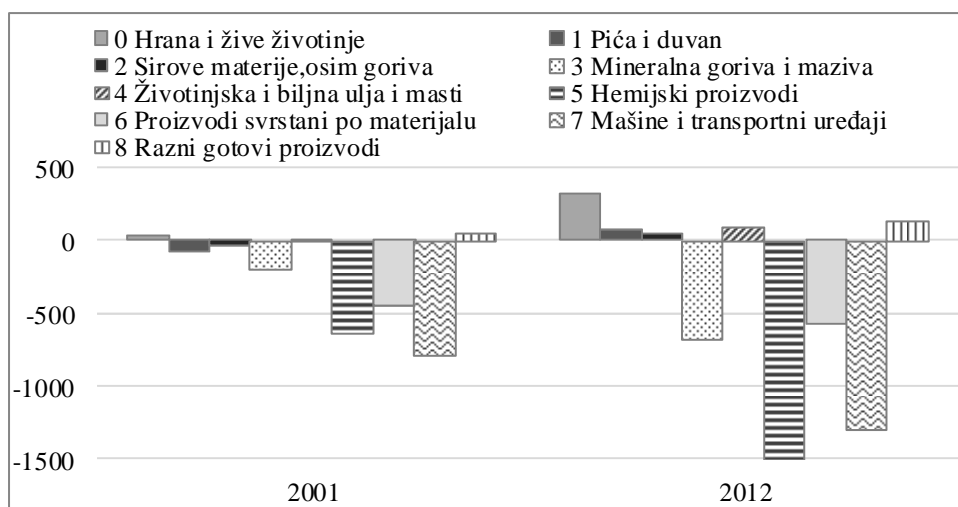
Pored *pića i duvana*, još nekoliko sektora SMTK je ostvarilo iznadprosečno povećanje vrednosti izvoza u 2012. u odnosu na 2001., a u pitanju su *mašine i transportni uređaji* (povećanje od gotovo 6 puta), *životinjska i biljna ulja i masti* i *hemijski proizvodi*. Navedena četiri sektora su i na strani uvoza ostvarila realan rast koji je bio viši od proseka.

U razmeni proizvoda prerađivačke industrije, isto kao i na nivou ukupne spoljnotrgovinske razmene Srbije, ostvaruje se visok deficit. U 2012. deficit ostvaren u razmeni proizvoda prerađivačke industrije je bio približno izjednačen sa izvozom ovih proizvoda. U isto vreme, zastupljena je tendencija povećanja vrednosti deficita, tako da je u odnosu na nivo iz 2001. godine realno porastao za oko 60%. Kao što se uočava, uprkos tome što je tokom posmatranog perioda izvoz rastao brže nego uvoz, nije došlo do smanjenja vrednosti spoljnotrgovinskog deficita, već do njegovog značajnog povećanja, a to je posledica činjenice da je vrednost uvoza značajno viša od vrednosti izvoza.

Sektori SMTK kod kojih je ostvaren najviši nivo deficita u razmeni proizvoda prerađivačke industrije su *hemijski proizvodi* i *mašine i transportni uređaji* (Grafik 2). Kao što se može uočiti, kod svih sektora koji su u 2012. ostvarili deficit u razmeni sa inostranstvom, vrednost deficita se povećala u odnosu na 2001. I pored ovih nepovoljnih tendencija, kao kvalitativna promena može se izdvojiti to što je povećan broj sektora u kojima je ostvaren suficit – sa tri u 2001. na pet u 2012. Najviši nivo suficita u 2012. ostvaren je kod *hrane i raznih gotovih proizvoda* (usled pozitivnog bilansa u razmeni odeće, obuće i nameštaja). Još jedna pozitivna

tendencija je što su realne stope rasta spoljnotrgovinskog suficita po navedenim sektorima SMTK bile značajne, tako da je kod *hrane* suficit povećan 10 puta, a kod *raznih gotovih proizvoda* 3 puta u odnosu na 2001. godinu.

Grafik 2. Spoljnotrgovinski deficit proizvoda prerađivačke industrije, po sektorima SMTK, mil. EUR, stalne cene(2005=100)



Ukoliko se posmatra čitav period od 2001. do 2012., može se uočiti da je deficit u razmeni proizvoda prerađivačke industrije rastao, mereno stalnim cenama, sve do 2007. godine, kada je dostigao rekordnu vrednost, da bi se nakon toga održavao na nižem nivou, koji je uporediv sa vrednostima s početka 2000-ih. U odnosu na maksimalnu vrednost iz 2007., deficit ostvaren u 2012. je realno manji za 1/3.

Globalna ekonomska kriza je imala značajan uticaj na spoljnotrgovinsku razmenu prerađivačke industrije. Ovaj efekat je naročito uočljiv u 2009., prvoj godini nakon izbijanja krize, i to naročito na strani uvoza⁴. U poređenju s 2007.,

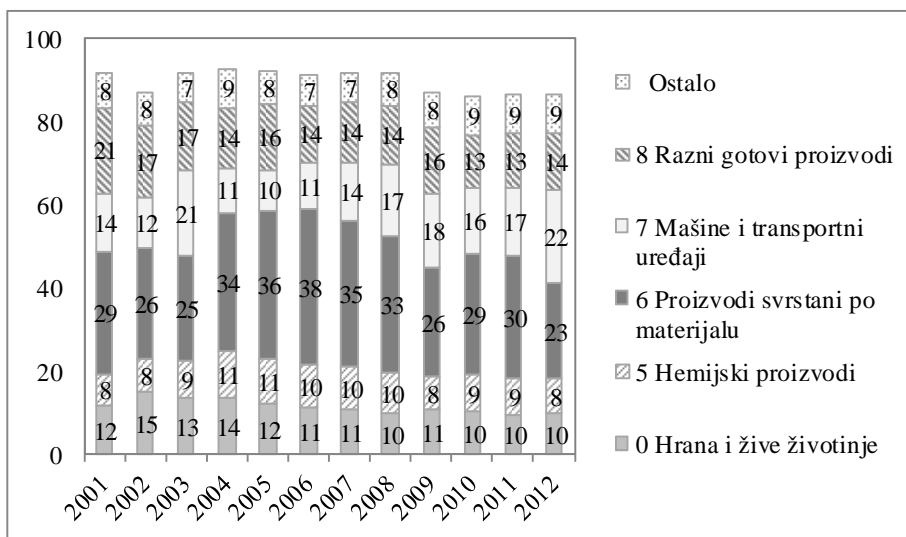
⁴ Ukoliko se uporede podaci koji se odnose na 2009. i 2007., odnosno godinu nakon izbijanja globalne ekonomske krize i godinu koja joj je prethodila, može se steći neposredniji uvid u njene efekte. Naime, u toku posmatranog dvogodišnjeg perioda vrednost izvoza proizvoda prerađivačke industrije je realno smanjena za 15%, a najveći relativni pad je ostvaren kod *sirovih materija* (više od 40%), i *proizvoda svrstanih po materijalu* i *hemijskih proizvoda* (oko 1/3). Kao što je napomenuto, uticaj krize na uvoz je bio još izraženiji, tako da je u 2009. u odnosu na 2007. godinu vrednost uvoza proizvoda prerađivačke industrije realno smanjena za čak 35%. Najviše su bili pogođeni *mineralna goriva i maziva* (gde je vrednost uvoza gotovo prepolovljena), kao i *mašine i transportni uređaji* i *proizvodi svrstani po materijalu* (smanjenje od po oko 40%).

godinom koja je prethodila izbijanju krize, u 2012. je vrednost izvoza proizvoda prerađivačke industrije bila realno viša za 17%, dok je u slučaju uvoza ostvaren realan pad od oko 7%. Na strani izvoza smanjenje od 18% je ostvareno kod *proizvoda svrstanih po materijalu* (pre svega usled značajnog smanjenja izvoza metala), dok je na strani uvoza u većem broju sektora zabeležen realni pad vrednosti od blizu 20% –kod *proizvoda svrstanih po materijalu, mašina i transportnih uređaja* (oprema i elektronika), *raznih gotovih proizvoda* (pretežno proizvodi široke potrošnje) i *pića i duvana*.

STRUKTURA IZVOZA I UVOZA PO SEKTORIMA SMTK

Učešće proizvoda prerađivačke industrije u vrednosti ukupnog robnog izvoza Republike Srbije se blago smanjilo nakon otpočinjanja globalne ekonomske krize (Grafik 3). Naime, u periodu do 2008. navedeno učešće se kretalo u rasponu 92-93%, da bi od 2009. na dalje iznosilo 86-87%.

Grafik 3. Učešće proizvoda prerađivačke industrije u ukupnoj vrednosti izvoza, po odabranim sektorima SMTK, u %



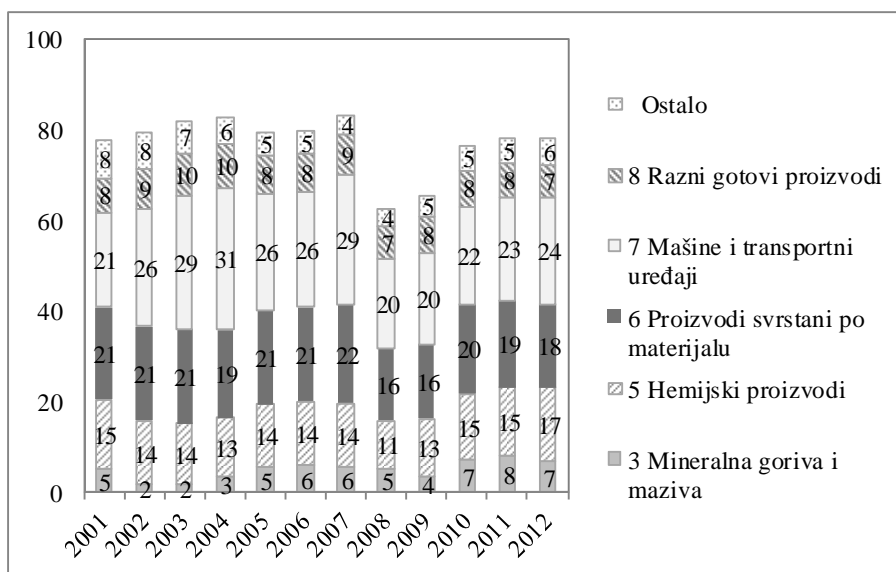
Najvažniji sektor na strani izvoza jesu *proizvodi svrstani po materijalu*, pre svega usled izvoza metala. Njihovo učešće u vrednosti ukupnog robnog izvoza 2012. je iznosilo 23%, i pokazuje tendenciju smanjivanja u odnosu na prethodne godine. Naime, sredinom prošle decenije oni su činili više od 1/3 izvoza Srbije, a najviše 2006. godine, kada je njihovo učešće dostiglo 38%. S obzirom da je u ovoj grupi proizvoda značajno smanjen izvoz čelika, možemo pretpostaviti da su

navedene tendencije posledica pre svega smanjenja tražnje za čelikom na svetskom tržištu. U strukturi izvoza na drugom mestu po značaju su u periodu do 2007. bili razni gotovi proizvodi⁵, a nakon te godine na drugo mesto dospevaju mašine i transportni uređaji. Može se primetiti da učešće mašina i transportnih uređaja ima tendenciju povećanja, i da se u 2012. gotovo izjednačilo sa učešćem raznih gotovih proizvoda, tako da su ova dva sektora zajedno činili 45% ukupne vrednosti robnog izvoza Republike Srbije.

Kada je reč o uvozu proizvoda prerađivačke industrije, njihovo učešće u vrednosti ukupnog robnog izvoza, kao što se može videti na Grafiku 4, kretalo se na nivou od oko 80% (+/- 3 procentna poena). Izuzetak su prve dve godine po izbijanju globalne ekonomske krize, 2008. i 2009., kada je navedeno učešće bilo značajno niže, i iznosilo oko 65%.

Na strani uvoza redosled najvažnijih sektora SMTK, kao ni njihova učešća, nisu se značajnije menjali tokom vremena. Dominantan sektor jesu mašine i transportni uređaji, čije učešće u ukupnoj vrednosti robnog uvoza u 2012., kao i tokom većine prethodnih godina, je bilo na nivou od oko 1/4. Na drugom mestu po značaju, sa učešćem od oko 1/5, jesu proizvodi svrstani po materijalu, a treći su hemijski proizvodi, čiji udeo u uvozu je rastao poslednjih godina, da bi se u 2012. gotovo izjednačio sa učešćem proizvoda svrstanih po materijalu.

Grafik 4. Učešće proizvoda prerađivačke industrije u ukupnoj vrednosti uvoza, po odabranim sektorima SMTK, u %



⁵Izvoz odeće, obuće i nameštaja.

NAJZNAČAJNIJE GRUPE PROIZVODA U IZVOZU I UVOZU

Analiza podataka na nižem nivou agregacije ukazuje da se struktura izvoza i uvoza proizvoda prerađivačke industrije donekle promenila u odnosu na početak 2000-ih. Analiza je izvršena na taj način što su oblasti SMTK koje obuhvataju proizvode prerađivačke industrije najpre rangirane prema učešću u ukupnoj vrednosti robnog izvoza, odnosno uvoza, a zatim su sagledane promene do kojih je došlo u posmatranom periodu.

U Tabeli 1 je prikazano deset oblasti SMTK koje obuhvataju proizvode prerađivačke industrije s najvećim učešćem u vrednosti ukupnog izvoza, pri čemu su oblasti koje figuriraju u obe posmatrane godine osenčene sivom bojom. Može se uočiti da su se struktura i redosled najvažnijih grupa proizvoda promenili u 2012. u odnosu na 2001. godinu. Najvažnije grupe proizvoda iz 2001. su prisutne i na listi iz 2012., s tom razlikom što je njihov značaj opao, izuzev u slučaju bakra, koji je postao najznačajnija robna grupa. Najuočljivija promena je to da su na drugo i treće mesto u strukturi ukupnog izvoza dospеле dve grupe proizvoda prerađivačke industrije kojih nema na spisku za 2001. godinu, a to su oprema za distribuciju električne energije i putnički automobili. Može se reći da ovo predstavlja kvalitativno poboljšanje strukture izvoza Srbije, jer raste značaj proizvoda mašinske industrije, koji nose viši nivo dodate vrednosti u odnosu na tradicionalne izvozne proizvode Srbije. Druga značajna promena jeste to što među deset najznačajnijih oblasti SMTK za 2012. godinu nema proizvoda čelične industrije, koji su sredinom 2000-ih predstavljali najvažniji izvozni proizvod Srbije. Globalna ekonomska kriza i konsekvantno smanjenje tražnje za čelikom na svetskom tržištu doveli su do značajnog smanjenja proizvodnje čeličane u Smederevu, što je imalo uticaja i na drastično smanjenje učešća u strukturi izvoza⁶.

Promena koju takođe možemo uočiti jeste da je učešće najvažnijih izvoznih sektora relativno smanjeno, o čemu govori podatak da je u 2001. kumulativno učešće deset posmatranih oblasti u vrednosti ukupnog izvoza iznosilo 35%, da bi u 2012. bilo smanjeno na 27%.

Analiza izvezenih količina ukazuje na to da je većina najvažnijih izvoznih proizvoda prerađivačke industrije ostvarila povećanje fizičkog obima izvoza u odnosu na 2001. Najmarkantnija promena je vezana za putničke automobile, gde je fizički obima izvoza porastao više od 20 puta, što nije toliko neočekivano ako imamo u vidu da je sve do 2012. učešće ove grupe proizvoda u izvozu bilo relativno zanemarljivo. I kod većine drugih najvažnijih izvoznih proizvoda fizički obim izvoza u 2012. je višestruko veći u odnosu na 2001. - primera radi, izvoz nameštaja, mereno tonama, povećan je gotovo 4 puta tokom posmatranog perioda.

⁶Sredinom 2000-ih najvažnija oblast SMTK u izvozu bila je *673valjani proizvodi, neplatirani*, i njeno učešće u ukupnoj vrednosti robnog izvoza Srbije je smanjeno sa čak 9,4% u 2007. na 1,2% u 2012. godini.

Tabela 1. Proizvodi prerađivačke industrije s najvećim učešćem u vrednosti ukupnog izvoza, po oblastima SMTK, u %

| 2001 | | | 2012 | | |
|-------------|--|--------------------|-------------|--|--------------------|
| SMTK oznaka | Naziv | Učešće u izvozu, % | SMTK oznaka | Naziv | Učešće u izvozu, % |
| 058 | Voće pripremljeno i proizvodi(osim sokova) | 4,9 | 682 | Bakar | 3,9 |
| 682 | Bakar | 4,2 | 773 | Oprema za distrib. el. energije | 3,7 |
| 625 | Gume za automobile i sl. | 4,2 | 781 | Putnički automobili | 3,5 |
| 851 | Obuća | 4,1 | 625 | Gume za automobile i sl. | 2,8 |
| 841 | Muški kaputi,jakne i sl. | 4,0 | 058 | Voće pripremljeno i proizvodi(osim sokova) | 2,5 |
| 673 | Valjani proizvodi, neplatirani | 4,0 | 851 | Obuća | 2,2 |
| 842 | Ženski kaputi,ogrtači i sl. | 2,4 | 893 | Proizvodi od plastike, nn | 2,1 |
| 893 | Proizvodi od plastike, nn | 2,3 | 542 | Lekovi | 2,1 |
| 542 | Lekovi | 2,3 | 846 | Pribor za odeću od tekstila | 2,1 |
| 061 | Šećer,melase i med | 2,3 | 821 | Nameštaj i delovi | 1,9 |

S druge strane, kod nekih proizvoda došlo je do značajnog smanjenja fizičkog obima izvoza u odnosu na 2001., i to kod bakra za čak 40%, a kod obuće za 30%⁷. Navedeno smanjenje fizičkog obima izvoza je bilo praćeno značajnim povećanjem jedinične vrednosti izvoza. Međutim, u slučaju bakra moramo reći da su ovakva kretanja problematična, jer ukazuju na to da je rast vrednosti izvoza ovog proizvoda, koji je u 2012. bio najvažniji izvozni proizvod prerađivačke industrije, rezultat isključivo značajnog povećanja tražnje i konsekventnog rasta cena na svetskom tržištu. Eventualno značajnije smanjenje tražnje u svetu će negativno uticati na vrednost izvoza bakra, a time i na vrednost ukupne spoljnotrgovinske razmene Srbije. Drugim rečima, najvažniji industrijski izvozni proizvod Srbije je potpuno pod uticajem volatilnih kretanja na svetskom tržištu.

Analogno prethodnoj analizi, u Tabeli 2 prikazane su najznačajnije grupe proizvoda u uvozu. Za razliku od izvoza, učešće deset najznačajnijih oblasti SMTK koje obuhvataju proizvode prerađivačke industrije u ukupnom uvozu nije se značajnije menjalo tokom vremena, tako da je i u 2012. i u 2001. bilo na nivou od oko 1/4⁸.

⁷ U 2001. izvezeno je 87 hiljada tona bakra, a u 2012. 52 hiljade tona. Kada je reč o obući, izvezene količine su u posmatranom periodu smanjene s 11 hiljada na 8 hiljada tona. Treba napomenuti da je značajan pad fizičkog obima izvoza obuće nastupio sredinom 2000-ih, da bi posle toga došlo do njegovog postepenog povećanja.

⁸ Važno je istaći da u ukupnom robnom uvozu Srbije najvažnije učešće imaju proizvodi koji nisu rezultat proizvodnje prerađivačke industrije, ili koji nisu razvrstani.

S druge strane, ono što jeste značajnije promenjeno je struktura najvažnijih grupa proizvoda. Četiri od pet grupa proizvoda koje su 2001. imale najveće učešće u izvozu su prisutne među šest najvažnijih 2012., i njihovo učešće se nije značajnije promenilo (11-12%). Međutim, preostali proizvodi su različiti. Može se uočiti da je, u odnosu na početak 2000-ih, porastao značaj obojenih metala, telekomunikacione opreme i lekova, a sa ekspanzijom proizvodnje automobila i uvoz odgovarajućih komponenti. S druge strane, pad proizvodnje čelika je uticao na to da se značajno smanji uvoz koksa, koji je do pre par godina spadao među najznačajnije uvozne proizvode.

Tabela 2. Proizvodi prerađivačke industrije s najvećim učešćem u vrednosti ukupnog uvoza, po oblastima SMTK, u %

| 2001 | | | 2012 | | |
|-------------|--------------------------------|--------------------|-------------|----------------------------------|--------------------|
| SMTK oznaka | Naziv | Učešće u izvozu, % | SMTK oznaka | Naziv | Učešće u izvozu, % |
| 652 | Tkanine od pamuka | 5,6 | 334 | Ulja od nafte i minerala | 4,9 |
| 334 | Ulja od nafte i minerala | 4,6 | 542 | Lekovi | 3,2 |
| 781 | Putnički automobili | 2,4 | 781 | Putnički automobili | 2,7 |
| 641 | Hartija i karton | 2,0 | 784 | Delovi, pribor za motorna vozila | 2,1 |
| 562 | Đubriva(sem sirovih) | 1,8 | 641 | Hartija i karton | 2,1 |
| 752 | Mašine za AOP i jedinice | 1,5 | 562 | Đubriva(sem sirovih) | 1,9 |
| 851 | Obuća | 1,5 | 764 | Telekomunikaciona oprema | 1,8 |
| 122 | Duvan, prerađen | 1,2 | 684 | Aluminijum | 1,7 |
| 676 | Šipke, profili, fazonski čelik | 1,2 | 773 | Oprema za distrib. el. energije | 1,3 |
| 741 | Oprema za zagrevanje, hlađenje | 1,1 | 682 | Bakar | 1,3 |

Podaci pokazuju da je kod svih grupa proizvoda prerađivačke industrije koji su 2012. imale najveće učešće u vrednosti uvoza došlo i do povećanja fizičkog obima uvoza u odnosu na 2001. godinu. Najveći rast je ostvaren kod lekova i opreme za distribuciju električne energije, gde je uvoz, izraženo u tonama, porastao čak 9 puta. Značajan rast, od oko 6 puta, ostvaren je i kod putničkih automobila i aluminijuma.

Nerazvrstani proizvodi poslednjih godina imaju najveće učešće u ukupnoj vrednosti izvoza, koje je 2012. iznosilo 6,7%. Iako je reč uglavnom o proizvodima prerađivačke industrije, nije moguće precizno identifikovati o kojim vrstama proizvoda je reč, tako da su izostavljeni iz analize u ovom radu.

Sirova nafta i gas su takođe među najznačajnijim uvoznim proizvodima Srbije, i njihovo zajedničko učešće u uvozu je 2012. iznosilo 9,2%.

Ukoliko uporedimo podatke date u Tabelama 1 i 2 uočavamo da nekoliko grupa proizvoda u isto vreme spada među deset najvažnijih proizvoda na strani izvoza, kao i među 10 najvažnijih proizvoda prerađivačke industrije na strani uvoza. U pitanju su bakar, oprema za distribuciju električne energije, putnički automobili - dakle, tri grupe proizvoda prerađivačke industrije sa najvećim učešćem u izvozu - i lekovi. U slučaju putničkih automobila i lekova, budući da je reč o visoko diferenciranim proizvodima, verovatno je zastupljena intrasektorska trgovina⁹. To bi se, na prvi pogled, moglo smatrati pozitivnom tendencijom. Međutim, ono što je problematično jeste to što, iako ove dve grupe proizvoda spadaju među najvažnije izvozne proizvode Srbije, u njihovoj razmeni se ostvaruje deficit. Naime, u 2012. pokazatelj pokrivenosti uvoza izvozom kod lekova je iznosio samo 40%, dok je u slučaju putničkih automobila bio nešto preko $\frac{3}{4}$.

STRUKTURA SPOLJNOTRGOVINSKE RAZMENE KAPITALNIH PROIZVODA I PROIZVODA ŠIROKE POTROŠNJE

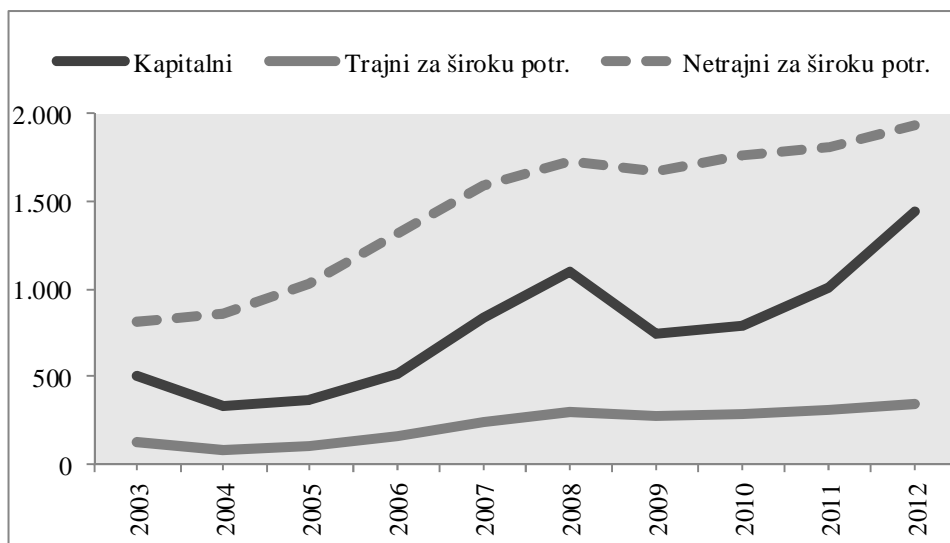
Alternativni pogled na dinamiku i strukturu spoljnotrgovinske razmene dobara pruža analiza podataka prema Nomenklaturi namene industrijskih proizvoda¹⁰, koja svrstava proizvode u šest grupa: *energija, intermedijarni proizvodi, kapitalni proizvodi, trajni proizvodi za široku potrošnju, netrajni proizvodi za široku potrošnju i ostali proizvodi*. Uzimajući u obzir da je glavni fokus rada prerađivačka industrija, biće posmatrani podaci prevashodno iz grupacije *kapitalnih proizvoda*, kao i *proizvoda za široku potrošnju*. Pored toga, biće okvirno analizirani i *intermedijarni proizvodi*, koji uglavnom obuhvataju sirovine i poluproizvode koji se koriste u prerađivačkoj industriji.

Na osnovu analize spoljnotrgovinskih kretanja, uočava se da je tokom prethodnog perioda došlo do realnog povećanja izvoza kako kapitalnih dobara, tako i robe široke potrošnje (Grafik 5). Naime, u 2012. godini u odnosu na 2003. godinu, mereno u stalnim cenama, došlo je do značajnog realnog povećanja obima izvoza kod obe grupe proizvoda, i to u slučaju kapitalnih proizvoda 2,9 puta, a kod robe široke potrošnje 2,4 puta. Pri tome, najveći nivo rasta su zabeležili *intermedijarni proizvodi* (gotovo tri puta veći obim izvoza).

⁹ Intrasektorska trgovina se javlja u slučaju kada se u isto vreme i uvoze i izvoze proizvodi sličnog ili istog tipa koji su diferencirani. Prema teoriji međunarodne trgovine, intrasektorska trgovina donosi veće koristi od klasične razmene, i dominira u međusobnoj razmeni visoko-industrijalizovanih zemalja. Više o intrasektorskoj trgovini videti u Krugman, Obstfeld (2009), str. 131-134.

¹⁰ Nomenklatura namene industrijskih proizvoda Republičkog zavoda za statistiku je identična klasifikaciji Evrostatu pod nazivom Main Industrial Groupings (MIGs).

Grafik 5. Izvoz kapitalnih proizvoda i proizvoda široke potrošnje, mil. EUR, stalne cene (2005=100)



Za razliku od izvoznih tendencija, na strani uvoza su mogli biti uočeni skromniji rezultati u 2012. u odnosu na 2003. godinu. Naime, u slučaju *intermedijarnih proizvoda* uvoz je porastao skoro 2 puta, dok se uvoz *kapitalnih proizvoda* i *robe za široku potrošnju* povećao gotovo 1,5 puta. Pri tome, rast uvoza robe široke potrošnje je baziran pre svega na povećanju uvoza *netrajnih proizvoda*, s obzirom da je na strani *trajnih proizvoda za široku potrošnju* došlo do blagog smanjenja obima uvoza.

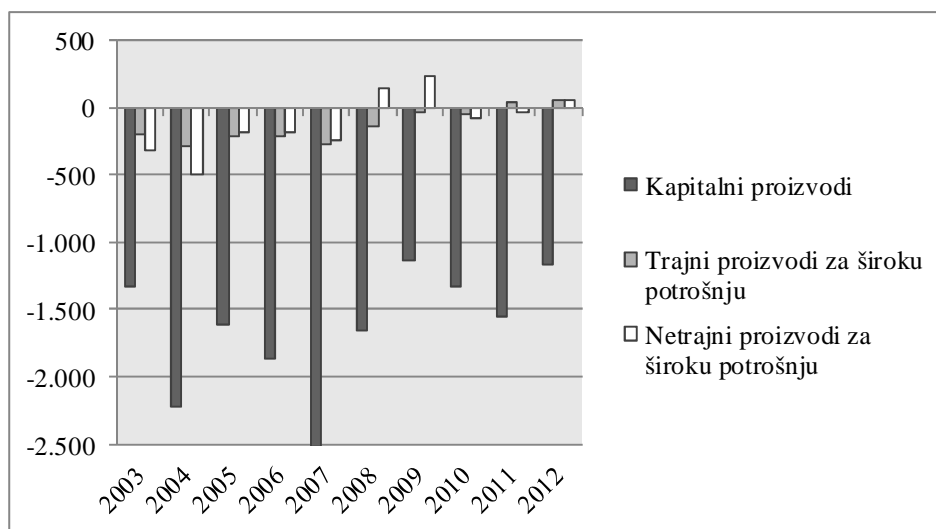
U cilju determinisanja uticaja svetske ekonomske krize na spoljnotrgovinska kretanja proizvoda prerađivačke industrije svrstanih prema nameni, posebna pažnja je posvećena komparaciji rezultata ostvarenih u 2012. godini u odnosu na 2007., godinu pre izbijanja krize. S tim u vezi, analiza podataka je pokazala da je u 2012. u odnosu na 2007. godinu došlo do smanjenja uvoza svih grupa proizvoda, a najveći pad su beležili *trajni proizvodi za široku potrošnju*, čija vrednost uvoza je, u realnom izrazu, gotovo prepolovljena. Kada je u pitanju izvoz, smanjenje od 10% je ostvareno samo kod *intermedijarnih proizvoda*, dok je kod ostalih grupa došlo do realnog povećanja. Naročito veliko povećanje vrednosti izvoza, od gotovo 3/4, je ostvareno u slučaju kapitalnih dobara, što je pozitivna tendencija, jer je reč o proizvodima koji, po pravilu, ostvaruju višu dodatnu vrednost.

Neposredniji uvid u posledice globalne ekonomske krize se može dobiti i poređenjem 2009. i 2007. godine. Kao i u slučaju drugih pokazatelja, koji su analizirani u ovom radu, ekonomska kriza je imala izraženiji negativni efekat na uvoz nego na izvoz. Naime, tokom posmatranog perioda se može uočiti da se vrednost uvoza smanjila kod svih grupa proizvoda. Najveći pad ostvaren je kod

kapitalnih proizvoda, čiji uvoz je tokom samo dve godine gotovo prepolovljen. I uvoz robe široke potrošnje, kao i intermedijarnih dobara, je značajno smanjen, i to realno za 1/4 i 1/3, respektivno. S druge strane, negativni uticaj na izvoz je bio manje izražen: ostvareno je realno smanjenje vrednosti izvoza *intermedijarnih i kapitalnih proizvoda* za 28% i 10%, respektivno, dok je kod *robe široke potrošnje* vrednost izvoza porasla za 6%.

Posmatrajući bilans razmene *kapitalnih proizvoda i proizvoda široke potrošnje*, može se uočiti da je u 2012. godini ostvaren deficit *kapitalnih proizvoda*, dok su *proizvodi široke potrošnje* ostvarili suficit, i to kako na strani *trajnih* tako i *netrajnih proizvoda* (Grafik 6).

Grafik 6. Bilans razmene kapitalnih proizvoda i proizvoda široke potrošnje, mil. EUR, stalne cene (2005=100)

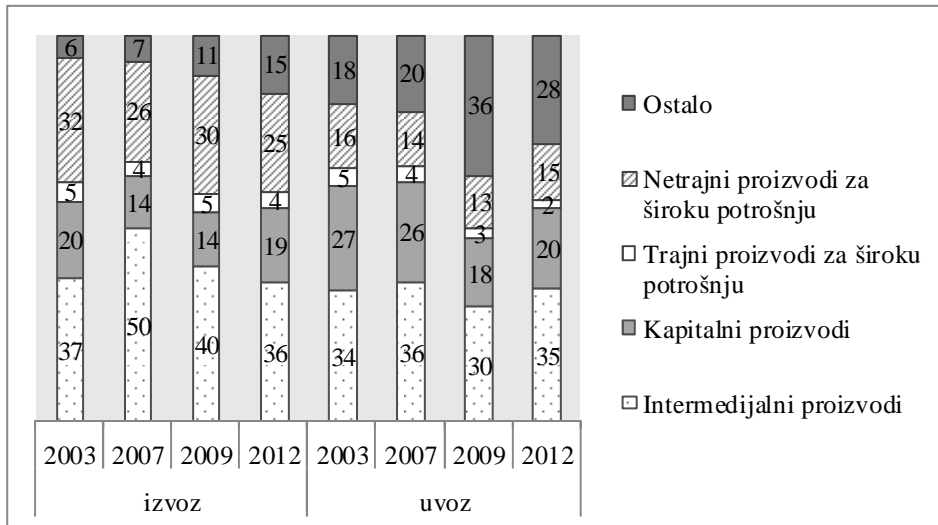


Zanimljiva može biti činjenica da su najviši nivo deficita ostvarili *kapitalni proizvodi* u 2007., odnosno u godini pre izbijanja krize. Nakon toga deficit ove robne grupe se uglavnom smanjivao, a u 2012. u poređenju sa 2007. godinom je bio skoro dvostruko manji.

Što se tiče strukture izvoza proizvoda prerađivačke industrije posmatrano po ekonomskoj nameni, ona se nije značajno menjala, kao što je prikazano na Grafiku 7. Zadržavajući isti poredak, a menjajući samo procentualno učešće, u izvozu su tokom čitavog perioda 2003-2012. najviše bili zastupljeni *intermedijarni proizvodi*, praćeni *netrajnim proizvodima za široku potrošnju*, *kapitalnim proizvodima*, *ostalim proizvodima* i *trajnim proizvodima za široku potrošnju*. Kod *intermedijarnih proizvoda* najveće učešće je ostvareno u 2007. godini, kad su oni činili čak polovinu ukupne izvozne strukture. Međutim, u narednom periodu se

mogla uočiti tendencija smanjenja učešća, tako da su u 2012. godini, sa učešćem od 36%, *intermedijarni proizvodi* dostigli nivo iz 2003. godine, i ostali najznačajnija robna grupa po nameni u strukturi izvoza. U 2012. u odnosu na 2003. godinu su gotovo isto procentualno učešće imali *kapitalni proizvodi* (smanjenje za samo 1 procentni poen), ali, uzimajući u obzir da je u 2007. i 2009. njihovo učešće iznosilo 14%, može se govoriti o opštoj tendenciji povećanja značaja ove grupe proizvoda počev od 2007. Kada je reč o proizvodima široke potrošnje, njihovo učešće u vrednosti izvoza se tokom posmatranog perioda smanjilo. Navedena tendencija je posledica smanjenja učešća *netrajnih proizvoda za široku potrošnju* (sa 32% na 25%), dok je značaj *trajnih proizvoda za široku potrošnju* u strukturi robnog izvoza Srbije relativno zanemarljiv, s obzirom da tokom posmatranog perioda njihovo učešće nije prelazilo 5%.

Grafik 7. Struktura izvoza i uvoza po ekonomskoj nameni proizvoda, u %



Na strani uvoza su se menjali kako redosled, tako i učešće pojedinih grupa proizvoda. Naime, dominantni udeo tokom čitavog perioda, izuzev 2009. godine, kada je došlo do naglog povećanja učešća *ostalih proizvoda*, su imali *intermedijarni proizvodi*, čije učešće je bilo na nivou od oko 1/3. Na drugom mestu po značaju su se do 2007. nalazili *kapitalni proizvodi*, ali se njihov relativni značaj smanjio, tako da su 2012. imali učešće od 1/5 u vrednosti uvoza. S druge strane, učešće *netrajnih i trajnih proizvoda za široku potrošnju* u ukupnom uvozu se gotovo nije menjalo i oni su zadržali četvrtu i petu poziciju, respektivno. Iako su *ostali proizvodi* u 2012. godini sa učešćem od 28% zauzeli drugo mesto, može se primetiti da je nakon izbivanja globalne ekonomske krize njihovo učešće značajno

poraslo, ali da nakon toga beleži tendenciju smanjenja (u 2012. u poređenju sa 2009. njihov udeo se smanjio za 8 procentnih poena).

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Iako je tokom prethodnih desetak godina, a naročito nakon izbijanja globalne ekonomske krize, došlo do određenih poboljšanja pokazatelja spoljnotrgovinske razmene prerađivačke industrije Srbije, osnovna karakteristika jeste visok nivo deficita.

Tokom perioda 2001-2012. vrednost izvoza proizvoda prerađivačke industrije je rasla po višoj stopi od vrednosti uvoza; rezultati izvršene analize pokazuju da je tokom posmatranog perioda vrednost izvoza pomenutih proizvoda realno porasla 3,5 puta, a vrednost uvoza gotovo 2,5 puta. Međutim, ostvareni deficit je i dalje veoma visok, tako da je, prema nalazima analize, u 2012. vrednost izvoza proizvoda prerađivačke industrije bila dvostruko niža od vrednosti njihovog uvoza, a deficit je realno porastao za 60% u odnosu na nivo ostvaren 2001. godine.

Nakon izbijanja svetske ekonomske krize uočava se tendencija poboljšanja pojedinih pokazatelja spoljnotrgovinske razmene proizvoda prerađivačke industrije, što možemo objasniti time da je kriza imala izraženiji negativni efekat na uvoznu nego na izvoznu tražnju.

Kvalitativna promena koju uočavamo u strukturi spoljnotrgovinske razmene poslednjih godina jeste povećanje učešća proizvoda mašinske industrije. Reč je o proizvodima viših faza prerade, čija proizvodnja je tehnološki-intenzivnija i donosi višu dodatnu vrednost u odnosu na poluproizvode (pre svega metalske industrije) i radno-intenzivne gotove proizvode koji tradicionalno dominiraju u strukturi izvoza prerađivačke industrije Srbije. Kao rezultat, između ostalog, navedenih kretanja, od 2010. se uočava i tendencija postepenog povećanja značaja kapitalnih dobara u izvozu, čije učešće je u prethodnim godinama dosta variralo.

Međutim, neke karakteristike razmene proizvoda prerađivačke industrije mogu se oceniti kao nepovoljne. Prvo, u strukturi izvoza pojedine robne grupe imaju veoma visoko učešće, što može dovesti do toga da promene u inostranoj tražnji za ovim proizvodima značajno poremete nivo ukupne spoljnotrgovinske razmene Srbije. Drugo, u vezi s prethodno navedenim, naročito je problematično visoko učešće pojedinih metala (bakra, a do nedavno i čelika), čiji nivo tražnje i cena na svetskom tržištu mogu značajno da variraju tokom vremena. Treće, uočava se da neki od najvažnijih izvoznih grupa proizvoda ostvaruju deficit u razmeni sa inostranstvom. S tim u vezi, treba imati u vidu da visok nivo uvoza u okviru ovih robnih grupa nije neočekivan i da može biti u funkciji daljeg povećanja proizvodnje i izvoza; naime, rast uvoza komponenti, od kojih su neke svrstane u istu robnu grupu kao finalni proizvod, je neophodan ukoliko je domaća proizvodnja komponenti nedovoljna ili nezadovoljavajuća (npr. po pitanju kvaliteta, cena,

rokova isporuke i sl.). Međutim, činjenica da je nivo izvoza najvažnijih izvoznih grupa proizvoda niži od vrednosti njihovog uvoza, odnosno da oni ne doprinose stabilizaciji, već neravnoteži, spoljnotrgovinske pozicije Srbije, je problematična. Ona ukazuje na duboke i perzistentne strukturne probleme, kao što je nedovoljna specijalizacija prerađivačke industrije, usled čega nije moguće da se razvije mreža dobavljača, proizvodnja diferenciranih proizvoda, kao ni da se koriste drugi pozitivni efekti eksterne ekonomije obima.

Literatura

1. Krugman, P.R., Obstfeld, M. 2009. *Međunarodna ekonomija: Teorija i politika*. Datastatus, Beograd.
2. World Bank. 2011. Country Economic Memorandum: The Road to Prosperity – Productivity and Exports. Report No. 65845-YF od 6. Decembra 2011. Beograd: Svetska banka.
3. Republički zavod za statistiku - Saopštenja:
 - a. Saopštenja sa oznakom ST12 objavljena tokom februara 2003. i 2004. godine.
 - b. Saopštenja sa oznakom ST13-G objavljena u periodu 2006-2013. godine.
 - c. Saopštenje sa oznakom ST13 objavljeno 03.02.2005.
4. Internet izvori:
 - a. Evropska centralna banka, Statistical Data Warehouse: <http://sdw.ecb.europa.eu/>
 - b. Evrostat, On-line baza podataka: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database
 - c. Evrostat, Ramon - Indeks tabela usaglašenosti: [http://ec.europa.eu/eurostat/ramon/relations/index.cfm?TargetUrl=LST_REL](http://ec.europa.eu/eurostat/ramon/rerelations/index.cfm?TargetUrl=LST_REL)
 - d. Republički zavod za statistiku, On-line baza podataka: <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/public/ReportView.aspx>

FOREIGN EXCHANGE ANALYSIS OF PROCESSING INDUSTRY

Aleksandra Branković¹¹
Elena Baranenko¹²

Abstract

This paper aims to analyse the main characteristics of trade of manufactured goods in Serbia during the 2001-2012 period. Particular attention is paid to the changes that occurred in the aftermath of the global economic crisis, so that an insight into its direct impact is given. In order to provide more complete analysis of the dynamics and trends, as well as the main changes in the trade performance of the manufacturing industry, the structure of export and import has been observed by both the Standard International Trade Classification structure and the EU classification of products by activity. The analysis shows that over the observed period certain trade performance indicators of the manufacturing industry improved, but the main issues remain to be high level of deficit and unsatisfactory structure of exports.

Keywords: *Serbia, manufacturing, exports, imports*

¹¹ Aleksandra Branković, MA, Research Associate, Institute of economic sciences Belgrade. E-mail: aleksandra.brankovic@ien.bg.ac.rs.

¹² Elena Baranenko, MA, Research Associate, Institute of economic sciences Belgrade; PhD student at the Faculty of International Relations, Department International Trade, The University of Economics, Prague, Czech Republic,. E-mail: elena.baranenko@ien.bg.ac.rs.